

UDK: 355.01 (497.6 Mostar) "1992"

Izvorni naučni rad

VOJNA OPERACIJA "ČAGALJ" I DOGAĐAJI NA PODRUČJU MOSTARA JUNA 1992. GODINE

Zilha Mastalić-Košuta

Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Apstrakt: *U radu autorica prati operaciju "Čagalj" pod vrhovnom komandom generala Janka Bobetka i Hrvatske vojske i s tim u vezi vojne aktivnosti na prostoru Mostara, juna 1992. godine. Analizom dokumenta različite provenijencije sagledava događaj iz rata 1992-1995. u Bosni i Hercegovini i njegovu ulogu u cijelokupnoj situaciji u Mostaru, njegovoj užoj i široj okolini. Radi jasnije i kompletnejše slike u rekonstrukciji same operacije analizira i vojne i političke pregovore i dogovore toga vremena.*

Ključne riječi: "Čagalj", Mostar, Hrvatska vojska, Janko Bobetko, Neretva

Abstract: *In this study the author provides an insight into the operation "Cagalj", under the supreme command of Croatian general Janko Bobetko, the Croatian army and the corresponding military activities in Mostar area in June 1992. By analyzing the documents of various provenances, the event from the war in Bosnia and Herzegovina (1992-1995) and its role in the overall situation in Mostar and its narrower and wider surroundings was observed. For a more comprehensive and complete picture in the reconstruction of the operation itself the author analyses the negotiations and deals of that time*

Keywords: "Čagalj", Mostar, Croatian Army, Janko Bobetko, Neretva

Vojne aktivnosti u Mostaru neposredno pred operaciju “Čagalj”

Aprila 1992. godine Jugoslovenska narodna armija (JNA) oko Mostara imala je raspoređene snage na uređenim položajima duž linije koja se pružala od naselja Raštani, preko Sjevernog logora, duž komunikacije Hidroelektrane (HE) Salakovac (ulaz u Mostar), zatim linijom od Sjevernog logora prema Podveležju, zaobilaznim putem od naselja Zalik, Pasjak, Mazoljice, Pašinovac, Bjelušine, Šehovina, Južni logor, aerodrom Ortiješ, Kočine, Gnojnice, te desnom obalom Neretve od Rodoča do Jasenica. Mostar je bio okružen, a oko njega je postavljeno artiljerijsko oružje, tako da su ga snage JNA, odnosno kasnije Hercegovačkog korpusa Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine (HK VSr RBiH)¹, mogle gađati sa više vatreñih položaja. Značajne snage JNA u Mostaru bile su smještene u kasarnama Sjeverni logor, Južni logor, Konak (kasarna 29. hercegovačke udarne divizije) kao centar veze za područje Hercegovine, Vojno-tehničkom institutu “Livač”, vojnem aerodromu u Ortiješu, heliodromu u Jasenicama i Domu JNA. Najveći dio tih snaga činio je *10. motorizovanu brigadu JNA* (10. mtbr.) poznatu i kao Mostarska brigada, sa komandantom pukovnikom Milojkom Pantelićem.²

Na desnoj obali Neretve formirane su jedinice pod komandom Hrvatskog vijeća obrane (HVO) i imenovani njihovi komandanti.³ Odlukom o formiranju

¹ Skraćenica VSr RBiH uobičajena je u zvaničnim dokumentima i izvorima koji se odnose na Vojsku Srpske republike Bosne i Hercegovine, te će se u okviru rada koristiti u ovom obliku i samostalno i u okviru širih skraćenica kao što je navedena.

² U 10. mtbr. JNA bili su uglavnom Srbi. S obzirom da se Hrvati i Bošnjaci nisu odazivali na pozive za mobilizaciju od strane JNA, zbog uputstva od bosanskohercegovačkog republičkog vrha, nastala je i mogućnost da se u jedinice JNA primaju i srpski dobrovoljci. Komanda brigade je u dogovoru sa rukovodstvom Srpske demokratske stranke (SDS) u Mostaru, koju je predstavljao Branko Simić, postigla saglasnost da se što veći broj vojnih obveznika srpske nacionalnosti stavi na raspolaganje toj brigadi. Isprrva je odziv bio veoma skroman. U periodu koji tretiramo u radu brigada je imala pet bataljona. Vidi: Zoran Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, Opštinska boračka organizacija Nevesinje, Udrženje Nevesinjaca u Beogradu, Nevesinje, 2017.

³ *I bojna* (Bijelo Polje): Marko Maka Radić, *II bojna* (Rudnik): Mario Mikulić, *III bojna* (Cim): Ilija Vrljić, *IV bojna* (Balinovac): Tihomir Mišić, *V bojna* (Ilići): Marinko Bošnjak, *VI bojna* (Kruševo): Mile Pušić, *VII bojna* (Gnojnice): Jadranko Lovrić, *VIII bojna* (Rodoč): Nino Vidović, *IX bojna* (Jasenice): Vjeko Ćutura, *Samostalni mostarski bataljon*: Suad Ćupina,

HVO-a 8. aprila⁴ te Odlukom Kriznog štaba opštine Mostar od 29. aprila 1992. odbrana Mostara povjerena je HVO-u i pripadnicima Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP-a) – Centar službi bezbjednosti Mostar (CSB Mostar).⁵ Jedinice su bile raspoređene i branile su dio Mostara u naseljima Cim, Ilići, Rudnik, naselje Kruševo, potom od Šantićeve ulice, Carinskog mosta, dijela komunikacija oko mosta Musala te sam most, i sve od Zahuma, Podhumu i Balinovca. Artiljerija HVO-a bila je u velikoj mjeri raspoređena po brdima zapadnog dijela Mostara.⁶ U užoj gradskoj jezgri raspoređene su snage Samostalnog mostarskog bataljona (SMB)⁷, koji je navedenom odlukom od 29. aprila stavljen pod komandu HVO-a, gdje je ostao do sredine jula 1992. godine.⁸ Civilna policija u gradu uspostavljala

Samostalna satnija Zalik: Vinko Grubišić, Samostalna satnija Goranci: Pero Rajić, Samostalna satnija Drežnica-Vrdi: Karlo Marić, Samostalna satnija Buna: Mate Brljević, Samostalna satnija Orlac: Mladen Jurić, Vojna policija (VP) HVO Mostar: Željko Džidić. ICTY, HZHB, HVO, Općinski stožer Mostar, br. 05/92, 30. 4. 1992, Odluka o imenovanju zapovjednika postrojbi HVO Općinskog stožera Mostar.

⁴ ICTY, br. 00628296, *Narodni list HZ Herceg-Bosna*, broj 1, rujan 1992, 4, *Odluka o formiranju Hrvatskog vijeća odbrane*.

⁵ ICTY, br. 03270532, RBiH, Skupština općine Mostar, Krizni štab općine, 29. 4. 1992, *Odluka*. Odlukom je utvrđeno da Bošnjaci mogu formirati vlastite jedinice, ali pod komandom HVO Općinskog stožera Mostar.

⁶ Osim položaja na brdima Orlovac, Hum i Čula, koji su se nalazili pod kontrolom 2/10. mtbr. JNA. Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 73.

⁷ Prvi komandant SMB-a bio je Suad Ćupina. U njegovom sastavu bile su čete Teritorijalne odbrane (TO), pripadnici rezervne policije, Patriotske lige (PL), pridružene patriote i gradska mostarska "raja". Jugoistočnu stranu grada (potez od donjeg dijela Šarića harema, glavna ulica i lijeva obala Neretve) preuzeila je 2. četa (četa Luka) sa komandirom Midhatom Hujdurom Hujkom, koga je kasnije zamijenio Sulejman Budaković Tetak. Jugozapadnu stranu grada (potez Brkića most – Donja Mahala do Starog mosta) preuzeila je 3. četa (četa Mahala) sa komandirom Mirsadom Huskovićem, kojeg je kasnije zamijenio Muharem Dugalić. Istočnu stranu (glavna ulica pa do obilaznog puta do kasarne Konak) branila je 1. četa (četa Carina) sa komandirom Nijazom Jakupovićem, uz veliku pomoć Faruka Ćupine. Kasniji komandiri su bili Salih Bučuk i Mufid Kajtaz. Nekoliko dana kasnije, 8. aprila, formirana je i četa Cernica, a obuhvatala je zapadni dio (uz obalu Neretve od Starog mosta pa do mosta na Musali i činili su je borci Cernice i Šantićeve ulice) sa komandirom Karlom Džebom, dok je važnu ulogu imao i Semir Senči Temim. Interventni vod (IV), koji je predvodio Željko Dilber, formiran je 10. aprila. Arhiv Centra za mir i multietničku saradnju Mostar (ACZM), Komanda Samostalnog mostarskog bataljona odbrane Mostara, str. pov. 22-1 od 1. maja 1992, *Organizacija Samostalnog bataljona odbrane Mostara; "Bitka za Mostar", Večernje novine*, br. 7, Sarajevo, 25. mart 1994, 15.

⁸ Odlukom o formiranju Prve mostarske brigade ARBiH jula 1992. od strane Glavnog štaba Oružanih snaga RBiH (GŠ OS RBiH), SMB dolazi u sastav Oružanih snaga ARBiH. RBiH, Glavni štab oružanih snaga Sarajevo, br. 02/349-431 od 10. jula 1992, *Odluka o formiranju jedinice ARBiH – Prve mostarske brigade*, u: *Mostarsko jutro*, br. 4, 8. septembar 1992, 3.

je punktove na kojima je kontrolisala kretanje vozila JNA.⁹ Značajnu ulogu imale su i Hrvatske obrambene snage (HOS).

Od aprila 1992. godine JNA je započela napade na dijelove Mostara koji nisu bili pod njenom kontrolom. Kao povod za napad iskoristila je eksploziju cisterne napunjene eksplozivom 3. aprila ispred Sjevernog logora, u kojoj se nalazila 2/10. mtbr. JNA.¹⁰ Napadi su iz dana u dan postajali sve intenzivniji i jači. Pojačano je i granatiranje. Prema lijevoj obali nadirala je i pješadija JNA. Na pojačanje intenziteta djelovala su događanja u široj hercegovačkoj regiji, te je Mostar na taj način postao sve odsječeniji od ostatka Bosne i Hercegovine. Mostar je već tada bio u potpunom okruženju sa sjevera i juga, a jedina komunikacija sa svijetom bila je makadamska saobraćajnica Mostar – Goranci prema Širokom Brijegu, koja je bila izložena stalnoj artiljerijskoj i snajperskoj paljbi sa uporišta JNA.

Napade su vršile snage pod komandom generalmajora JNA Momčila Perišića.¹¹ Potčinjenim jedinicama 19. aprila je naredio da zbog “pojačane aktivnosti ustaško-fundamentalističkih paravojnih formacija” u gradu Mostaru i okolini, a “u cilju sprečavanja daljeg utvrđivanja i prenošenja dejstva na lijevu obalu rijeke Neretve”, prvo, ostvare artiljerijsku vatru iz svih raspoloživih oruđa po gradu Mostaru i okolini, i drugo, da artiljerijsku vatru ostvare po ranije utvrđenim rejonima sela Cim, Ilići, Bijeli Brijeg, Donja Mahala i brdu Orlac.¹² Granatiranja i

⁹ Jedan od punktova uspostavljen je na putu od Salakovca ka Buni. U užem gradskom jezgru punkt se nalazio na putu od naselja Zalik do Fabrike duhana, što je doprinijelo potpunoj blokadi toga dijela za kretanje vozila JNA. Tako su se ta vozila, da bi došla iz Južnog u Sjeverni logor, morala kretati preko Podveležja i Fortice, a do naselja Bijelo Polje, preko Nevesinja i sela Zijemlje. Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 80.

¹⁰ Vozilo Dalmacija-cementa je u mjestu Dragljani kod Vrgorca, u Republici Hrvatskoj, napunjeno različitim eksplozivom i pretvoreno u pokretni pakleni stroj koji je upotrijebljen za tu “priliku”. Eksploziju su proizvele “naoružane grupe pod kontrolom HDZ-a”. Za taj čin iskorišten je Mate Šarija Daidža i pripadnici HOS-a. *Rat u Mostaru*, Dokumentarni film, produkcija Federalna televizija Bosne i Hercegovine (FTV), 2014; Suad Ćupina, Izdaje i odbrana Hercegovine 91-95, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2006, 89. Cisternu je vozio Ljubo Mikulić, a rukovodilac akcije bio je Mato Rajić. Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 84; Eksplozija je uzrokovala veliku štetu u kasarni JNA Sjeverni logor i na okolnim objektima. Jedan vojnik je poginuo, Pero Kisić iz Ljubinja, a više civila i vojnika je povrijeđeno. Fond za humanitarno pravo, dokumentovanje i pamćenje, Transkripti sa suđenja Slobodanu Miloševiću, 11. juni 2003, *Svedočenje svedoka C-017*, 271; Agresija Hrvatske na delove BiH, *Politika*, Beograd, 4. april 1992, 1.

¹¹ Perišić je bio komandant 13. bilećkog korpusa JNA, koji se iz Slovenije premjestio u Hrvatsku (Rijeku), potom u Crnu Goru (Bar) i otud u Bileću. U sastavu tog korpusa bile su 10. mtbr. i 13. proleterska motorizovana brigada (13. pmtr.), kasnije Nevesinjska brigada.

¹² Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIZ), inv. br. 2-2870, Komanda Bilećkog korpusa, str. pov. br 32, 19. 4. 92, Bileća,

napadi nastavljeni su do kraja aprila. Vršeni su planski i koordinirano, po vojnim i civilnim objektima (uključujući škole, bolnice, stambene, kulturno-historijske i vjerske objekte i drugo), uz prethodne ultimatume od strane Perišića, te ukoliko isti ne bi bio ispoštovan, uslijedio bi intenzivan i jak artiljerijski napad.

Početkom maja komanda 10. mtbr. JNA poduzela je akciju kojom je nastala zauzeti preostale dijelove na lijevoj obali Neretve. Plan je bio “osloboditi” blokirane puteve, rasteretiti snage 10. mtbr. JNA koje su se nalazile u tom dijelu, a jedinice HVO-a potisnuti na desnu obalu Neretve. Akcija je započela 6. maja i trajala do 19. maja, kada su se jedinice HVO-a povukle na desnu obalu rijeke.

S početkom akcije poklopio se dogovor u Gracu između hrvatskih i srpskih političkih čelnika iz Bosne i Hercegovine.¹³ Učesnici skupa, Boban i Karadžić, objavili su saopćenje o postignutom međusobnom dogovoru. Iako su se dvije strane u većini tačaka dogovorile, izostao je konačan dogovor za Mostar po pitanju razgraničenja. U gradu Mostaru srpska strana smatrala je da granicu predstavlja rijeka Neretva, a hrvatska strana držala je da cijeli grad Mostar treba biti u hrvatskoj nacionalnoj jedinici. Južno od Mostara hrvatska strana smatrala je da u hrvatsku nacionalnu jedinicu treba ući područje određeno prema Sporazumu Cvetković – Maček 1939. godine, odnosno granica Hrvatske Banovine, dok je srpska strana smatrala da je granica između hrvatske i srpske jedinice rijeke Neretva cijelom dužinom južno od Mostara. Učesnici u Gracu dogovorili su prekid neprijateljstava između Srba i Hrvata na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine i trajno primirje pod kontrolom Evropske zajednice, koje je trebalo početi 6. maja u 24 h.¹⁴

1 i 2, *Naredba svim artiljerijskim jedinicama – zapovjest za artiljerijska dejstva*, potpisana od strane generalmajora Perišića.

¹³ U Gracu su se sastali sa srpske strane Radovan Karadžić, predsjednik Srpske republike BiH, Momčilo Krajišnik, predsjednik Narodne skupštine Srpske republike BiH, i Branko Simić, predsjednik SDS Mostar, kao i raniji potpredsjednik Vlade SRBiH, te sa hrvatske strane Mate Boban, predsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, i Franjo Boras, član Predsjedništva HDZ-a i Ratnog predsjedništva Bosne i Hercegovine.

¹⁴ Dogovoren je da se sva sporna pitanja rješavaju arbitražom Evropske zajednice, uz poštovanje dogovorenih principa o razgraničenju, koje je potrebno izvršiti do 15. maja 1992. godine. *Sporazum Boban – Karadžić, Graz, 6. 5. 1992, Priopćenje za javnost*, u: Miroslav Tuđman, Ivan Bilić, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.-1995.*, Zagreb, 2005, 93; ICTY, br. 03051681, *Javni proglaš potpisani između Karadžića i Bobana*. Istog dana kada je postignut dogovor u Gracu organizovan je sastanak na kojem su bili prisutni Karadžić, Krajišnik, Blagoje Adžić i grupa generala JNA iz Bosne i Hercegovine. Karadžić ih je izvjestio o sastanku i dogovorima sa Bobanom: “Danas smo bili u Gracu na pregovorima sa Hrvatima. Do 15.05. razgraničenje. Bilo bi dobro da se izvrši razgraničenje (a) da se razdvojimo, b) da stvorimo koridor, c) da Drina ne bude granica d) da izademo na more.” ICTY, Dnevnik Ratka Mladića, br. 0668-2993-0668-3195, 264-265, *Sastanak sa Karadžićem, Krajišnikom, Adžićem i grupom generala iz BiH 6. maja 1992.*

Međutim, u Mostaru su borbe nastavljene. Perišić je u maju zaprijetio potpunim razaranjem Mostara ako jedinice HVO-a ne napuste lijevu obalu Neretve i na desnoj obali sačekaju politički rasplet subbine Mostara.¹⁵

Dan pred početak operacije “Čagalj” održano je savjetovanje srpske političke i vojne elite 6. juna na Jahorini. Izjave sudionika idu u prilog tezi kako se nije odustajalo od srpskog strateškog plana u dolini Neretve. Velibor Ostojić, potpredsjednik Vlade Republike Srpske, tvrdio je da granice srpske države u tom dijelu idu od Troglava na Dinari do Neretve, od ušća Ljute do ušća Bregave, odnosno “granica Banovine Hrvatske koja je korigovana”.¹⁶ Na sastanku srpskih političkih i vojnih predstavnika u Bosni i Hercegovini 7. maja Krajišnik je ponovo srpske strateške ciljeve, između ostalih i taj da je “Neretva – prirodna granica sa Hrvatima”.¹⁷ Na sastanku srpskih vojnih predstavnika sa generalom VSr RBiH Ratkom Mladićem 11. maja komandant Ratnog štaba Trebinja M. Bojović potvrdio je tadašnje srpske političke ciljeve i taj da je lijeva obala Neretve i izlazak na obalu (Neum – Klek) ili Dubac – Debeli briješ srpski strateški cilj. Naglasio je da je granica SAO Hercegovine od Salakovca do sela Dračevo kod Metkovića, sa okosnicom oblasti na hidrosistem.¹⁸

Sastanci srpskog vojnog rukovodstva pokazuju da je u tom periodu dolazilo do razmimoilaženja u pogledu daljih vojnih aktivnosti, te je još na ranijem sastanku 4. maja sa vojnim vrhom 13. korpusa JNA (Bilećkog) jedna grupa oficira, koju je predvodio Perišić, zahtijevala da se pod svaku cijenu vojno održi granica na Neretvi. Druga grupa oficira, nižih po činovima, zahtijevali su da se vojno angažuju samo u granicama “SAO istočna Hercegovina”. Nakon toga, bojeći se da određeni broj oficira neće izvršavati kvalitetno dalje naredbe, Perišić je naredio mobilizaciju od 16 do 60 godina “u cilju sprečavanja prodora neprijatelja” kroz zonu odbrane i dalje kroz istočnu Hercegovinu.¹⁹ Izdao je “Zapovest” 20. maja, kojom je naredio protumjere i pregrupisavanje snaga, jer “neprijatelj nastavlja sa dovođenjem snaga iz Zapadne Hercegovine u dolinu Neretve, radi ojačanja snaga u širem rejonu Mostara”. U protumjerama je naredio i “pripremu mostova za rušenje na r. Neretvi”,

¹⁵ “Grad krvari, ali se ne predaje”, *Oslobodenje*, br. 15768, 13. maj 1992, 2.

¹⁶ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 98, *Savetovanje o vojno-političkoj situaciji u SR BiH 6. juni 1992. u hotelu Bistrica, Jahorina.*

¹⁷ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 0668-2993-0668-3195, 270-271, *Sastanak sa Karadžićem, Krajišnikom, Adžićem i grupom generala iz BiH 7. maja 1992.*

¹⁸ ICTY, Dnevnik R. Mladića, br. 0668-2993-0668-3195, 294-295, *Jutarnji raport komandanta 11. maja 1992.*

¹⁹ AIIZ, inv. br. 2-1677, *Vojno ustrojstvo HZHB*, prilog 29, 9-11.

kako bi se stabilizovala odbrana na dostignutoj liniji i “spriječio prođor neprijatelja na pravcima Lištica-Mostar, Čitluk-Mostar i Čapljina-Stolac”.²⁰

Dana 19. maja snage HVO-a povukle su se na desnu obalu Neretve, a Pe-rišćeve snage ovladale su lijevom obalom i važnim pravcem od HE Salakovac do Stoca i Neuma. Tadašnji bilans stradanja na lijevoj obali bio je zastrašujući. Došlo je do topovske paljbe po gradu, kao i u sjevernom i južnom dijelu linije odbrane, što je uzrokovalo i velike civilne žrtve. U uništavanju Mostara navedene snage od početka aprila 1992. do 31. januara 1993. koristile su hemijsko oružje, fosforne avиobombe i bojne otrove.²¹

U maju je došlo do transformacije jedinica JNA, odnosno tada već Vojske Jugoslavije²² u VSr RBiH.²³ Time su sve snage na prostoru istočne Hercegovine

²⁰ U naredbi se isticalo kako istočnu obalu rijeke Neretve treba “dobro zaprečiti izradom mešovitih m/p a sve mostove na r. Neretva pripremiti za rušenje”, a iste rušiti po posebnom naređenju formiranjem GZ-a. “Pripremiti rušenje mosta u s. Buna na r. Buna...” Dao je zadatke jedinicama radi organizacije odbrane, između ostalog i 10. mtbr. u zoni: Salakovac – ušće rijeke Bune – Čobanovo polje – selo Zijemlje. Više u: AIIZ, Komanda HK, vojna tajna, str. pov 222-6, primerak br. 2, 20. 5. 1992, IKM Mostar, Komandi Mostarske brigade, *Zapovest k-ta Hercegovačkog korpusa za dalja dejstva generalmajora Momčila Perišića*.

²¹ AIIZ, inv. br. 03-2-793, *Pregled upotrebe hemijskog oružja od početka rata do 31. januara 1993.*

²² Nakon što je 27. aprila 1992. proglašena Savezna Republika Jugoslavija (SRJ), preostale snage na području Republike Bosne i Hercegovine postaju vojska nove SRJ, tačnije Vojske Jugoslavije (VJ), koje su se i dalje zadržale na području Republike Bosne i Hercegovine.

²³ Vijeće sigurnosti UN-a 15. maja 1992. donijelo je Rezoluciju 752, kojom je zahtijevalo da se svi oblici miješanja, koji dolaze izvan Republike Bosne i Hercegovine, uključujući i one od strane JNA i elemenata HV-a, odmah obustave i da susjedi Bosne i Hercegovine poduzmu hitnu akciju radi okončanja takvog miješanja poštivanjem teritorijalog integriteta. Zahtijevano je povlačenje ili potčinjavanje jedinica JNA i elemenata HV-a “odmah” nadležnosti Vlade Bosne i Hercegovine, ili da se raspuste i razoružaju, a njihovo oružje stavi pod međunarodno posmatranje. S tim u vezi, od 12. maja 1992. došlo je do “transformacije” i dijelova jedinica Druge i Četvrte vojne oblasti JNA sa sjedištem u Bileći u njihovo preimenovanje u *Hercegovački korpus Vojske Srpske republike BiH*. Formalno povlačenje JNA izvršeno je 19. maja 1992. Novoformirana vojska zapravo je proizvod raspada stare JNA. Većina srpskih komandanata jedinice bivše JNA, koji su se 18. maja 1992. sa svojim jedinicama našli na dužnosti u Bosni i Hercegovini, ostali su kao komandanti jedinica. Iako su formalno pripadnici VSr RBiH, a ne bivše JNA, nastavili su primati plate od vlade SRJ, kasnije i penzije. Skupština Srpske republike Bosne i Hercegovine 12. maja 1992. u Banjoj Luci donijela je formalnu odluku o formiranju VSr RBiH, u skladu sa Žabljačkim ustavom, po Ustavu SRJ. Za komandanta Glavnog štaba (GŠ) VSr RBiH postavljen je general Ratko Mladić, bivši komandant Druge vojne oblasti JNA i oficir VJ. Up: Rezolucije VS UN-a o Bosni i Hercegovini: od rezolucije 713 od 25.09.91. do rezolucije 1004 od 12.07.95, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995, 31-32, *Rezolucija 752 (1992) usvojena od strane Vijeća sigurnosti 15. maja 1992; Predmet IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, Tužilac protiv Duška Tadića, 7. maj 1997*, parografi od 110 do 116; *Izvještaj Generalnog sekretara u vezi sa situacijom u BiH*, UN, doc. A/47/747; *Službeni*

objedinjene pod komandu Hercegovačkog korpusa VSr RBiH. Samim time 13. bilićki korpus preimenovan je u Hercegovački korpus. Za komandanta je postavljen pukovnik Radovan Grubač. Deseta motorizovana brigada (10. mtbr.), žargonski zvana Mostarska brigada, zadržala je naziv. Na mjesto komandanta postavljen je pukovnik Dragan Malijević, zamijenivši prethodnog Milojka Pantelića. Za načelnika štaba imenovan je pukovnik Tomislav Pušara. U novoj preraspodjeli komanda HK-a odredila je 10. mtbr. na veliku zonu odbrane, od HE Salakovac do sela Hrušta,²⁴ na desnoj obali i od rijeke Bune do Nevesinja, na lijevoj obali.²⁵

Nakon pada lijeve obale došlo je do reorganizacije u komandi HVO-a. Tada su započeli intenzivni planovi povratka lijeve obale Mostara, koji su bili dio plana jedne operacije poznate pod nazivom “Čagalj”.²⁶ U hrvatskoj historiografiji poznatija je pod nazivom “Lipanske zore”, ali i “Hercegovačka oluja”.

Pripreme operacije

Vrhovnu komandu nad operacijom “Čagalj” preuzela je Hrvatska vojska (HV) pod komandom generala Janka Bobetka.²⁷ Komandovanje i planiranje svih borbenih

glasnik Republike Srpske, *Odluka o strateškim ciljevima naroda u BiH*, 26. novembar 1993; ICTY – online baza podataka sudskega dokumenta: GŠ VRS, *Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS u 1992*, Han-Pjesak, april 1993. www.icty.org; *Sažetak presude Pretresnog veća u predmetu Tužilac protiv M. Perišića*, Hag, 6. septembar 2011. <http://icr.icty.org> ICTY – online baza podataka sudskega dokumenta: *Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u BiH održane 12. maja 1992. u Banjoj Luci*, <http://icr.icty.org> ICTY – online baza podataka sudskega dokumenta: *Naređenje Komande 2. VO*, str. pov. br. 1-1/25 od 14. 5. 1992. <http://icr.icty.org>. Rezolucija se odnosila i na povlačenje HV-a, koja je bila prisutna i koja se nije povukla. Vojne aktivnosti te vojske posebno su došle do izraza u drugoj polovini 1992. i posebno 1993. godine. Prema izjavi Stjepana Mesića, u vrijeme početka sukoba HVO je bio slab, te je postojao dogovor između Tuđmana i Izetbegovića po kojem je utvrđeno da hrvatske snage mogu ući na teritoriju Bosne i Hercegovine i boriti se protiv zajedničkog, srpskog neprijatelja. Međutim, ulazak HV-a u Republiku Bosnu i Hercegovinu značio je i kršenje Ustava Republike Hrvatske, jer je HV mogao ući u drugu zemlju samo uz odobrenje Sabora Hrvatske i jedino je Sabor mogao odobriti slanje hrvatske vojske u drugu zemlju. Međutim, na Saboru se o tome nikada nije raspravljalo. ICTY, br. BCS 0092-4844, Međunarodni kazneni sud za gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, *Izjava svjedoka Stjepana Mesića*.

²⁴ Selo u gornjem dijelu Nevesinjskog polja.

²⁵ *Izveštaj komande Hercegovačkog korpusa GŠ VSr BiH*, str. pov. br. 147-177, 28. maj 1992, u: Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 131.

²⁶ Čagalj ili šakal je divlji pas.

²⁷ Franjo Tuđman je imenovao Bobetka za zapovjednika svih jedinica Hrvatske vojske na Južnom vojištu – od Splita do Dubrovnika. Zona odgovornosti Južnog vojišta obuhvatala je područje i

aktivnosti nad snagama HVO-a i HV-a, u periodu od 10. aprila 1992. do 15. jula 1992. na području Hercegovine, vršeno je iz komande Južnog vojišta (JV), smještene u izmještenim komandnim mjestima (IKM) u Pločama i Grudama.²⁸ Jedinstven sistem zapovijedanja svim jedinicama HVO-a u HZ HB nastavljen je i nakon 15. jula iz Glavnog stožera (GS) HVO-a u Grudama, a zatim premještenim u Mostar. Mada je postojao formalno, GS HVO-a u periodu od formiranja do sredine jula 1992. bio je apsolutno potčinjen komandi JV-a i funkcionalno je kao “uslužni servis” IKM-u Ploče²⁹ i IKM-u Grude, a u toj funkciji bio je i HVO u Hercegovini.³⁰ S obzirom da je Bobetko bio, između ostalog, i komandant GS HVO, u tom svojstvu je izdavao naredbe.³¹

Nakon zauzimanja dijelova u Hercegovini od strane VSr RBiH, Bobetko je krenuo s operacijom ovladavanja tim teritorijem, kako bi formirao preduvjete i za napade prema Dubrovniku. Tako je pripremljena operacija “Čagalj”, koja se odnosila i na ovladavanje lijevom i desnom obalom Neretve, potom Stocem, Blagajem.³²

Bobetko je postavio zadatke, način rada, odgovornosti. Izdavao je naredbe o postavljanju i preuzimanju dužnosti, njihovim obavezama na osnovu procjena, te mjeru za dalju organizaciju, dograđivanje sistema i ovladavanje tim područjem. Na južni dio fronta, što je uključivalo i Hercegovinu, prebacio je i specijalnu jedinicu za protivoklopnu borbu iz Siska.³³ Izdavao je naredbe HVO-u, poput naredbe od 28. aprila 1992. koja je dostavljena HVO-u Posušje i 14. juna 1992. u vezi sa izdavanjem vojnih iskaznica pripadnicima HVO-a.³⁴ I civilne vlasti HZ HB bile

Republike Bosne i Hercegovine, i to ona na kojima je prethodno formirana HZHB, tj. teritoriju dijela Hercegovine i srednje Bosne. AIIZ, inv. br. 2-1678, Republika Hrvatska, Predsjednik, br. PA 7-28/I-92, Zagreb, 10. travnja 1992, *Naredba o imenovanju generala Janka Bobetka*.

²⁸ AIIZ, inv. br. 2-1677, *Ustrojstvo i operativna aktivnost vojske Republike Hrvatske i HVO na području tzv. HZ-HB u RBiH*, prilog br. 29, 1. General Bobetko imao je izmještena komandna mesta Južnog vojišta (IKM JV), iz kojih je koordinirao i organizovao vojna djelovanja svih jedinica na području Operativne zone Split (OZ Split) i na području HZ HB.

²⁹ AIIZ, inv. br. 2-1680, IZM Ploče, Zapovjedništvo OZ Split, br. 6030-02/92, 12. april 1992, *Zapovijed na osnovu nastale situacije u Herceg-Bosni*.

³⁰ AIIZ, inv. br. 2-1677, *Ustrojstvo i operativna aktivnost vojske R. Hrvatske i HVO na području tzv. HZ-HB u RBiH*, prilog br. 29, 1.

³¹ Jedna od njih je: AIIZ, inv. br. 2-1682, HZHB, HVO, Glavni stožer, 12. april 1992, *Zapovijed generala Bobetka pukovniku Peraku*.

³² AIIZ, inv. br. 2-1682, Republika Hrvatska, Glavni stožer Hrvatske vojske, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/26, ur. br. 6030-03/92-01, Ploče, 15. april 1992, *Zapovijed*.

³³ AIIZ, inv. br. 2-1689, Republika Hrvatska, Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, klasa 8/92-01/48, Ploče, 25. april 1992, *Zapovijed*.

³⁴ AIIZ, inv. br. 2-1691, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IMZ-Grude, 28. travnja 1992; AIIZ,

su potčinjene HV-u.³⁵ U naredbi zapovjednika operativne zone Split Mate Viduke stoji da je naredio komandantu brigade Zbora narodne garde (ZNG)³⁶ da prilikom ulaska vojnika iz Hrvatske u Republiku Bosnu i Hercegovinu skidaju obilježja HV-a.³⁷ Franjo Tuđman je naglašavao potrebu ulaska HV-a na prostor Republike Bosne i Hercegovine, iz razloga “ugroženosti temeljnih interesa Hrvata”.³⁸

Naredbu za početak operacije “Čagalj” izdao je 28. maja 1992. sa IKM-a Ploče.³⁹ Za zapovjednika Općinskog stožera (OS) HVO-a Mostar 10. maja postavio je majora Jasmina Jaganjca.⁴⁰

Tok operacije

Operacija “Čagalj” je vojna operacija kojom je planirano ovladavanje Mostarom i cijelom mostarskom općinom, potom Stocem i Blagajem, koji su bili zaposjednuti od strane JNA, odnosno VSr RBiH.⁴¹ Trajala je od 7. do 26. juna 1992. General Bobetko naredio je formiranje manjih borbenih grupa i razradio dijelove plana.⁴²

inv. br. 2-1705, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, HVO, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Grude, 14. juni 1992, *Izdavanje vojnih iskaznica pripadnicima postrojbi HVO, Zapovijed.*

³⁵ AIIZ, inv. br. 2-1692, Republika Hrvatska, Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, *Zapovijed predsjednicima općine Stolac i Neum.*

³⁶ Zbor narodne garde je naziv za profesionalnu, uniformisanu, oružanu formaciju, vojnog ustroja za obavljanje odbrambeno-redarstvenih dužnosti u Republici Hrvatskoj. Žargonski se koristio izraz *zenge*.

³⁷ “Sva obilježja HV skinuti sa boraca i voditi se kao dobrovoljni branitelji svoje domovine.” AIIZ, inv. br. 2-1680, IZM Ploče, *Zapovijed br. 6030-02/92.01 od 12. aprila 1992.*

³⁸ Na području HZ HB pod neposrednim komandovanjem Bobetka u vremenu od 12. aprila do sredine jula 1992. u borbenim aktivnostima neposredno su sudjelovale jedinice HV-a: 4/4 brigada ZNG, 115. brigada HV, 126. br. HV, TG 4 HV, bojna HV “Frankopan”, Grupa za protuoklopnu borbu iz Siska, u sastavu 156. br. HV, 116. brigada HV iz Metkovića. O tome postoji niz dokumenata: AIIZ, inv. br. 2-1680; AIIZ, inv. br. 2-1682; AIIZ, inv. br. 2-1689; AIIZ, inv. br. 2-1693; AIIZ, inv. br. 2-1694; AIIZ, inv. br. 2-1699; AIIZ, inv. br. 2-1703; AIIZ, inv. br. 2-1704; AIIZ, inv. br. 2-1705; AIIZ inv. br. 2-1707; AIIZ, inv. br. 2-1708; AIIZ, inv. br. 2-1714.

³⁹ AIIZ, Republika Hrvatska, GS HV, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Ploče, kl: 8/92-01/119, ur. br. 1080-01-01-92-1, Ploče, 28. 5. 1992, *Zapovijed za napadnu operaciju br. 1.*

⁴⁰ ICTY, HZHB, HVO, GS, br. 209, 10. svibnja 1992, Grude, *Imenovanje* (potpisano od strane Janka Bobetka i Mate Bobana).

⁴¹ AIIZ, inv. br. 2-1682, Republika Hrvatska, Glavni stožer Hrvatske vojske, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/26, ur. br. 6030-03/92-01, Ploče, 15. april 1992.

⁴² Svaka grupa jačine između 20 i 40 ljudi noću se trebala prebaciti preko Neretve i organizovano proći kroz borbeni poredak HK VSr RBiH, u dubini od 3 do 4 km. Dobile su definisan i razrađen zadatak sa početkom napada, koji je trebao početi 7. juna u 4 h ujutro napadom

Operacija je počela 7. juna 1992, kada su diverzantski odred HVO-a iz Čitluka i diverzantski vod bojne Grude probili bunkere 10. mtbr. HK-a, a udružene snage pod komandom Bobetka prešle rijeku Neretu i zauzele veliki prostor do mjesta Domanovići. Uslijedile su i akcije prema Mostaru i Stocu. Raspored topništva i oklopnih jedinica HK VSr RBiH bio je na svim pozicijama (šire područje Domanovića, dolina Neretve sve do Metkovića, Čapljine i dubinu sa Ljubuškim).

Akcije za desnu obalu rijeke Neretve snage HVO-a započele su 11. juna 1992. Prvo je zaposjednuto područje Kruševa i Galca, a zatim brdo Hum i zapadni dio grada Mostara. Te snage ušle su u kasarnu Vazduhoplovne vojne gimnazije "Maršal Tito" (današnja "Stanislav Baja Kraljević") u Rodoč, te u Jasenice 11. juna, a potom u krug razorene Fabrike "Aluminij" i savladali otpor 10. mtbr. VSr RBiH. U kratkom periodu ovladalo se cijelom desnom obalom rijeke Neretve. Snage 10. mtbr. 11. juna povukle su se na rezervne položaje na lijevoj obali, koju je komanda brigade još ranije odredila.⁴³ Istog dana premjestili su komandu brigade u Podveležje (selo Šipovac), a Pozadinski bataljon u Nevesinje.

U Općinskom stožeru HVO-a u Mostaru komandanti jedinica dobili su naredbe prema kojima je trebalo početi prelaziti na lijevu obalu rano ujutro 14. juna i tako iznenaditi neprijatelja. Uz topovsku i tenkovsku podršku 4. motorizovane gardijske brigade (4. mgbr.) HV-a u 3 sata ujutro udružene snage od Bovana i Drežnice do Salakovca prešle su na lijevu obalu. Prva bojna HVO-a prešla je Neretu iz pravca Vojno. U Cernici je rijeku prešla jedinica SMB-a, a II bojna

na određenu kotu i zauzimanjem toga položaja. Takvih grupa je bilo šest. Potom, drugi dio plana bio je da se izvrši grupisanje topništva svih kalibara kako bi se početkom napada tuklo zapovjedno mjesto HK-a u mjestu Aladinovići, a pod vatrom držala njihova najdominantnija kota, brdo Hotanj, dok bi glavnina snaga preko sela Klepeci bočno ugrozila njihovu grupu na području Tasovčića. Uz taj uspjeh, specijalna diverzantska grupa mogla bi doći na liniju, gdje bi mogla voditi protuoklopnu borbu i kod Počitelja presjeći komunikaciju Domanovići – Čapljina. I treći dio operacije bio je da se manjim izviđačkim grupama zauzme kota Crni vrh i zatvori dolina rijeke Bregave. Ideja je bila da se sa više pravaca i iznenadnih napada učine snažni udari. Janko Bobetko, *Sve moje bitke*, Vlastita naklada, Zagreb, 1996, 260-264.

⁴³ Prvi bataljon branio je novi položaj: Gnojnice – Blagaj (isključno) – Čobanovo polje. Drugi bataljon branio je rejon Južni logor (isključno) – Željeznički most/civilni aerodrom – selo Opine. Bio je uglavnom popunjeno ljudstvom iz Nevesinja i dijelom mješanimi srpske nacionalnosti. Treći bataljon, nazvan i Bilečki, zbog sastava ljudstva napustio je već tada položaje i zonu odgovornosti, a na taj način bio je izgubljen i svaki kontakt sa komandom. Četvrti bataljon branio je rejon Sjeverni logor – Južni logor – Bjelušine. Popunjeno je ljudstvom iz naselja Bjelušine, Zalik i Brankovac. Peti bataljon, nazvan i Bjelopoljski, branio je rejon Salakovac (brana) – Vrapčići – Rujište. Bataljon je bio popunjeno ljudstvom Bijelog Polja, Vrapčića, Raštana, Željuša i Salakovca. Borbeni izvještaj Mostarske brigade komandi Hercegovačkog korpusa, str. pov. br. 73-391, 12. juni 1992; Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 151-152.

HVO-a došla je iz Raštana. Oko 6 sati pristigle su Vojna policija HVO-a i snage HOS-a. Vođene su intenzivne borbe, a potom su oslobođeni i položaji oko Ulice Maršala Tita, u istočnom dijelu Mostara. Nakon zaposjedanja tog prostora snage HV-a izišle su na liniju Blagaj – Ortiješ, ovladali aerodromom i spojili se sa snagama 4. mgbr. HV-a i jedinicama HVO-a.⁴⁴ Dana 14. juna ovladalo se dijelovima lijeve obale rijeke, od Salakovca do Blagaja i Bune. Uspješna akcija bila je i tokom zaposjedanja sela u Bijelom Polju (Potoci, Željuša, Salakovac, Kutilivač, Podgorani i Humilišani). Snage HK-a VSr RBiH krenule su se izvlačiti brdom Rujište, prema Nevesinju. Nakon uspješno završene operacije snage HK-a VSr RBiH povlačile su se i izvlačile svoje snage i naoružanje, jer su nakon gubitka toga prostora dovedeni u veoma nepovoljan položaj.

Područje Stoca zaposjednuto je 12. i 13. juna, a nekoliko dana kasnije došlo se do mjesta Ošanići. Nakon intenzivnih borbi 21. juna 1992. oslobođen je relej na Veležu, a HK je odbačen u Podveležje. Sa važne kote, Merdžan-glave, snage HK-a poražene su 26. juna.⁴⁵

Operacija “Čagalj”, između ostalog, formirala je povoljne operativne uvjete za konačnu operaciju na Južnom vojištu, izbijanje na Prevlaku, deblokiranje Dubrovnika i vraćanje ukupnog teritorija.⁴⁶ U operaciji su sudjelovale velike snage.⁴⁷

Naredbom od 18. juna 1992. oficirima Ivanu Andabaku i Jagancu Bobetko je naredio da nakon zauzimanja istočne obale rijeke Neretve i grada Mostara, a u

⁴⁴ Akcija je izvršena prema Zapovijedi: AIIZ, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Ploče, br. 1080-01-01-92-1 od 14. juna 1992, *Zapovijed za napadna djelovanja generala Janka Bobetka*.

⁴⁵ Više u: J. Bobetko, *Sve moje bitke*; Portal Domovinski rat, www.domovinskirat.tk, 2011.

⁴⁶ J. Bobetko, *Sve moje bitke*, 267; Smail Čekić, *Agresija na RBiH: planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004, 999.

⁴⁷ U operaciji “Čagalj” učestvovalo je: devet bojni mostarskog HVO-a, SMB, VP HVO-a, jedinice MUP-a HZHB, dio IX. bojne HOS-a (u sastavu 4. mgbr. HV-a), Prva bojna HOS-a, satnija HOS-a “Lovac” (iz sastava 156. brigade HV-a), satnija HOS-a Ljubuški, 4. mgbr. HV-a, Kažnjenička bojna HVO-a, Poskok bojna HVO-a, diverzantski odred HVO-a iz Čitluka, dvije jedinice HVO-a iz Čapljine, dvije jedinice HVO-a iz Ljubuškog, bojna HVO-a iz Gruda, 4. splitska brigada HV-a.

Sastav HK VSr RBiH bio je: 10. mtbr, 13. pmbr, 23. br. (Bileća), 472. br. (Trebinjska), 13. map, 13. mpoap, 13. lap. PVO, TO Bijelo polje, TO Baćevići, TO Klepcici, TO Tasovčići, TO Pribilovci. Po evidenciji bilo je 7700 pripadnika. Pukovnik Petar Salapura izvještavao je da je u Hercegovini angažovana i HV i to: 1. i 2. br. ZNG (Zagrebačka), 3. br. ZNG, 4. br. ZNG (Splitska), 77. br. ZNG (Riječka), 144. br. ZNG (Zadarska), 116. br. ZNG, Bojna “Bruno Bušić”, “Zrinski”, “Kralj Tomislav”. Portal Domovinski rat, www.domovinskirat.tk, 2011. godina. ICTY, Dnevnik R. Mladića, 68-70, *Izvještaj Radovana Grubača 4. juni 1992*; ICTY, Dnevnik R. Mladića, 185, *Izvještavanje 21. juni 1992*.

cilju sređivanja vojnog poretka na dostignutim crtama, potpune kontrole vojnih objekata i evidencije ratnog plijena, sjedište Operativne zone jugoistočne Hercegovine iz Međugorja premjeste u Mostar.⁴⁸ Nakon potpune uspostave vojne kontrole HV-a nad Mostarom Bobetko je vojnu i civilnu vlast predao Bobanu.⁴⁹ Nakon završene operacije Bobetko je tada upozorio Bobana i ostale odgovorne ljude u Hercegovini da prebac organe HZ HB iz Gruda u Mostar, brzo formiraju vlast u Mostaru i preuzmu grad, te pristupe formiranju vojske, jer “daljnji tijek događaja može poprimiti i druge smjerove”.⁵⁰ Učinio je to iz straha da Mostar ne preuzme bosanskohercegovačka vlast.

Vojne aktivnosti prilikom oslobođanja lijeve obale grada Mostara

Nakon zauzimanja lijeve obale od strane JNA/VSr RBiH u maju snage odbrane Mostara povukle su se duž desne obale na potezu Donja Mahala – Šemovac – Stari most – Cernica – Šantićeva – JP Vodovod i uspostavile linije odbrane radi sprečavanja daljeg prodora neprijatelja. Veći dio civilnog stanovništva uspio je preći na sigurnije lokacije. Došlo je do konsolidacije u odbrani, pojačanjem naoružanja i ustrojstvom jedinica, koje su ojačane novim svježim snagama. SMB, koji je branio uži gradski dio Mostara, prerastao je u bolje organizovanu jedinicu. Također, sam položaj nove linije odbrane na već spomenutom potezu bio je dosta povoljniji. Prije svega, pogodnost za odbranu bila je zbog prirodne prepreke koju je pravila rijeka Neretva, a i bolji su uvjeti za logističko obezbjeđivanje jedinica.⁵¹

⁴⁸ AIIZ, inv. br. 2-1710, Republika Hrvatska, Zapovjedništvo Južnog vojista, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, 18. juni 1992, *Zapovjed*, n/r. Ivan Andabak i Jasmin Jaganjac. Nastavak naređenja bio je da se na dostignutim crtama srede bojni poredak i pristupe inžinjerijskom uređenju, izvrše raspodjelu zona odgovornosti i svaku jedinicu učine odgovornom za dodijeljenu zonu, te mnoge druge naredbe. J. Bobetko, *Sve moje bitke*, 239-240; S. Čekić, *Agresija na RBiH: planiranje, priprema, izvođenje*, 1001-1002.

⁴⁹ ICTY, RH, HV, Južno vojiste, IZM Ploče, br. 1080-01-01-92-1, 18. juni 1992, *Zapovijed*.

⁵⁰ “...posve živo se sjećam, da sam po završetku ove uspješne operacije molio Matu Bobanu i ostale odgovorne ljude u Hercegovini da brzo formiraju vladu u Mostaru, napuste Grude i pristupe formiranju vojske, jer daljnji tijek događaja može poprimiti i druge smjerove. Jednostavnije rečeno, bojao sam se da nam se može dogoditi da počnemo gubiti dijelove već dobivene bitke. Na žalost djelomično se to i dogodilo... jer upravo je slijed događaja išao protiv nas...” J. Bobetko, *Sve moje bitke*, 267-270. Bobetko u tom dijelu misli na gubitak lijeve obale 1993., ovaj put od strane ARBiH, koju uz mnogo veće napore i vojne potencijale nisu mogli poraziti.

⁵¹ *Izjava komandanta 441. Slavne mtbr. ARBiH Sude Muharemovića*, intervju vodila Zilha M. Košuta, 6. maja 2016. u Mostaru.

Druga polovina maja mjeseca 1992. protekla je u znaku intenzivnih priprema da se snage odbrane Mostara vrate na lijevu obalu grada. Tu su prve krenule četa *Luka* i četa *Carina* iz SMB-a, uz jednu bojnu HVO-a i VP HVO-a. Dana 12. juna jedinice SMB-a u nezadrživom prodoru preko Stotine i Višnjice prodrle su prema Rodoču i Heliodromu. Tu su zaplijenile velike količine opreme i municije.⁵² Nakon ovladavanja Heliodromom i priprema na mjestu Kamenica – Luka i kod Banje na Musali forsiranjem Neretve počinje odsudna borba na tom dijelu. Četa *Luka* već je 13. juna krenula sa prebacivanjem na lijevu obalu. Arif Pašalić, komandant SMB-a, iznio je podatke da je tada, uz pomoć užadi i gumenih čizama, rijeku prešlo 340 pripadnika SMB-a, 60 policajaca HVO-a, vod HOS-a i jedan specijalni odred HVO-a.⁵³ Povlačenjem 4/10. mtbr. iz grada ostao im je otvoren put za dalje napredovanje prema Podveležju. Nakon dva dana pridružila im se četa TO Podveležje, sastavljena od oko 130 pripadnika, pomoću koje su napadnuti položaji VSr RBiH na Fortici.⁵⁴

U izvještajima komande HK-a i pukovnika Grubača opisane su akcije tih dana, bilježeći da je 14. juna “neprijatelj prebacio čamcima više grupa specijalaca na lijevu obalu Neretve i izvršio opšti napad na kasarnu Sjeverni logor, na pravcu Starog mosta i Doma armije”.⁵⁵ Navodi da je tada u bliskim borbama poginulo četiri-pet pripadnika HK-a i više njih ranjeno, kao i da na ostalim dijelovima grada “neprijatelj nije forsirao reku”. Više grupa je prešlo i na Starom mostu i otpočeli su da “šire mostobran na levoj obali reke”. Istim da su snage HK-a u početku pružale otpor, ali oko 9 sati napustile su kasarnu Sjeverni logor, utvrđene objekte u rejonu pijace i kasarnu *Konak* i izvukli se na liniju magistrale Sarajevo – Mostar. Komanda HK-a intervenisala je artiljerijskim napadima, te se pristupilo “priključuju ljudi” u Gacku i Nevesinju da bi se uputili u Mostar. Odmah je upućena i “grupa specijalaca i kninđa” u rejon kasarne Sjeverni logor. Grubač je tada odlučio stabilizovati odbranu u gradu Mostaru, dijelovima pristi-

⁵² “441. je uvijek prva”, *Bošnjak*, br. 13, mart/april 1995, 18.

⁵³ “Sukoba sa HVO neće biti, ne daj Bože”, *Domovina*, izvanstranačke novine bosansko-hercegovačkog zajedništva, (intervju sa Arifom Pašalićem), 20. 10. 1992, broj 2, Zagreb, 10. Iz SMB-a u uličnim borbama 14. juna poginulo je 14 pripadnika. *Referat komandanta SMB na sastanku bataljona u Mostaru 12. jula 1992. godine*, u: Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 160.

⁵⁴ “Sukoba sa HVO neće biti, ne daj Bože”, *Domovina*, izvanstranačke novine bosansko-hercegovačkog zajedništva, (intervju sa Arifom Pašalićem), 20. 10. 1992, broj 2, Zagreb, 10. Pašalić je istakao kako je četa TO Podveležje svoj posao uradila fantastično.

⁵⁵ AIIZ, Komanda Hercegovačkog korpusa, str. pov br. 147-223, 14. juni 1992, *Borbeni izvještaj pukovnika Radovana Grubača Glavnom štabu Vojske srpske republike BiH*.

glog ojačanja zatvoriti put Vrapčići – Zijemlja i jačom artiljerijskom vatrom podržati 10. mtbr.⁵⁶ Jedinice HK-a pružale su jak otpor iz kasarne *Konak*, a iz pravca Sjevernog logora upućeno im je pojačanje. Tu kolonu sastavljenu od transportera i nekoliko kamiona presreli su borci SMB-a i nanijeli im velike gubitke u ljudstvu i tehničici. Uništavanje ove kolone označavalo je prekretnicu u daljem oslobođanju Mostara, te nakon toga jedan po jedan padaju uporišta Konak, Bulića gostionica, Rašovića kafana.⁵⁷ Oslobođa se Luka, Brankovac, Carina, Šehovina. Uskoro se izašlo i na pravac Južni logor – Kočine, Sjeverni logor, i nakon oslobođanja tih mjesto krenulo se prema Podveležju, u selo Banjdo, gdje je izvršeno spajanje sa ljudstvom, te je nastavljena borba na širem području Podveležja.

Prema izvještaju od 15. juna, pukovnik Grubač obavijestio je da je borbena gotovost u jedinicama tog korpusa bitno narušena zbog napuštanja položaja 10. mtbr. i dijela Bilećkog bataljona iz 13. pmtbr. (Nevesinjske brigade). Brzim reagovanjem komande Korpusa prebacili su dio dobrovoljačkog odreda iz Gacka sa položaja na Boračkom jezeru i oko 50 dobrovoljaca iz Nevesinja, koji su popunili napuštene položaje navedenih brigada.⁵⁸ Navedeno je i to kako se stabilizacija odbrane u rejonu grada mogla izvršiti uz dobru avijacijsku podršku, koju u posljednjih deset dana nisu imali. Iz tog razloga nastupila je panika.⁵⁹ Stanje morala kod jedinica HK-a pogoršalo se bjekstvom pojedinaca, ali i cijelih jedinica sa položaja, i to baš onih koje su trebale braniti Mostar. Civilni organi vlasti nisu preduzimali značajnije mjere za sređivanje stanja na svojoj teritoriji, kao i na suzbijanju straha kod građana.⁶⁰ Iz izvještaja je poznato da su se 15. juna vodile silovite borbe u gradu, potom na Buni i Gubavici.⁶¹

Borbe za Podveleški plato

Podveleški plato pripadao je općini Mostar i nalazio se na južnim padinama Veleža, sa prostornom dužinom oko 20 do 25 km. Plato se pruža od Bakračuše do brda

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Bio je to zloglasni objekat sa koga je neprestano tukao snajper i bacane bombe.

⁵⁸ AIIZ, Komanda Hercegovačkog korpusa, str. pov. br. 147-225, 15. juni 1992. 1, *Izvještaj pukovnika Radovana Grubača Glavnom štabu Vojske Srpске Republike BiH*.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto, 2.

⁶¹ U njemu su i podaci o prisustvu pripadnika HV-a (“dve brigade HV sa jakim sredstvima podrške”). Isto.

Šipovac, a iznad grada Mostara dižu se utvrđenja: Fortica, Mali grad i Guberača.⁶² Nacionalni sastav sela je pretežno bošnjački.⁶³

Od 11. aprila do 16. juna 1992. godine Podveleški plato nalazio se u blokadi. Za to vrijeme u podveleškim selima naglo se povećavao broj izbjeglica, koje su iz obližnjih prigradskih naselja⁶⁴ pokušale tamo naći spas. Prema podacima Kriznog štaba Mjesne zajednice Podveležje, popisano je između 1500 i 2000 izbjeglica. Krizni štab i rukovodstvo MZ Podveležje morali su silom prilika razgovarati sa srpskim vlastima, zbog pojedinih slučajeva odvođenja određenih ljudi u nepoznatom pravcu. Stanovništvo Podveležja pripremalo se da u povoljnem trenutku pruži otpor, ali otežavajuću okolnost predstavljalio im je nedovoljno naoružanje, kao i nedostatak veze sa desnom obalom i komandom otpora u gradu, da bi se moglo koordinirano djelovati.⁶⁵ Svjesni su bili i da bi otvoreni sukob predviđao veliki rizik, kao i mogućnost smrti za 3000 stanovnika i do 2000 izbjeglica u tom području.

Nakon što je započela operacija “Čagalj”, od ključnog značaja bilo je ovlađavanje Podveleškim platoom. Komandant Pašalić uputio je Safetu Nožiću, članu Kriznog štaba Podveležje, pismo sa zahtjevom da se hitno uključe u borbu.⁶⁶

⁶² Prije rata mostarskoj općini pripadala su sela: Opine, Dobrč, Gornje Gnojnice, Podvelež (Svinjarina), Banjdol, Kružanj i Kokorina. Sela Žulja i Rabina (sa Bakračušom) pripadala su nevesinjskoj općini, a kasnije je Žulja pripala Mostaru. Federalni zavod za statistiku, www.fzs.ba, 16. juni 2016; [https://bs.wikipedia.org/wiki/Podvele%C5%BEje_\(regija\)](https://bs.wikipedia.org/wiki/Podvele%C5%BEje_(regija)).

⁶³ Federalni zavod za statistiku, www.fzs.ba, 16. juni 2016.

⁶⁴ Gnojnice, Opine, Mazoljice, Dračevice, Blagaj i druga obližnja naselja.

⁶⁵ “Rat u Podveležju 1992. godine”, *Bošnjak*, br. 15/16, maj/juni 1995, 11.

⁶⁶ “Safete! Što prije se uključite u borbu. Ako možete eliminišite Svetigor, Ravnice i ta manja uporišta. Osigurajte se od Fortice, tako što ćete postaviti eksploziv pod ćupriju od Fortice i na njoj dežurstvo 24 sata. U slučaju povlačenja sa Fortice dići ćupriju u vazduh. Ovo ćete uraditi 16. juna 1992. počev od 4 sata pa nadalje. Mi smo očistili od Sjevernog logora do Južnog logora, Šehovinu, Bjelušine itd. Mislim da je vrijeme da i vi stupite u akciju. Šaljem ti ovaj ručni bacač i nekoliko mina, koliko čovjek može ponijeti. Siguran sam da po uništenju ovih uporišta ljudstvo i artiljerija se moraju povući sa Čobanovog polja. Samo da ti kažem da smo Arif i ja sjedili prekjuge na aerodromu Jasenica. Sada se nalazimo na lijevoj obali. Arif Pašalić, Hasic Šemsudin.” Safet Nožić, “Rat u Podveležju 1992. godine”, *Bošnjak*, br. 19/20, septembar/oktobar 1995, 14.

Safet Nožić, natkapetan ARBiH i jedan od direktnih učesnika događaja na Podveležju, rekao je da je od 16. juna došla i jedna grupa vojnika HVO-a tražeći njega i Selima Isića Svilu da stupe u kontakt s tim ljudima i zapovjednikom HVO-a. Nožić nakon upoznavanja s tim ljudima piše kako mu je zapovjednik HVO-a rekao da će već od sutra ići po utvrđenom planu djelovanja koja on nije bio upoznat sa suštinom, ili bilo kojim detaljima iz plana. Nožić kaže kako su se u vrijeme boravka na brdu iznad Kružnja događale određene vojne aktivnosti na terenima. “Rat u Podveležju 1992.”, feljton, *Bošnjak*, br. 22, april 1996, 30.

Nakon toga zahtjeva u TO-u Podveležje pristupilo se intenzivnijoj organizaciji, te su formirane četiri čete boraca u kojima su dominirali borci između 20 i 40 godina. Opremljeni su skromnim naoružanjem i pripremljeni za akciju.⁶⁷

Jedinice TO Podveležje uz pomoć pripadnika stanice MUP-a Podveležje izvode sinhronizovani napad na haubički divizion na prostoru Merdžan-glave i Svetigore, na komandu 10. mtbr. u rejonu sela Šipovac i na artiljerijsku jedinicu na Ravnicama. Šifra za početak akcije bio je znak “RAT”.⁶⁸ Za manje od četiri sata ovladali su cijelim prostorom Podveležja. Iako slabo naoružani (svaki treći borac imao je pušku), postigli su izvanredan uspjeh. Zaposjednuta je velika količina naoružanja i opreme.⁶⁹ Od 16. juna prvu odbrambenu liniju na platou Podveležja na pravcu Jarcište – Rijoč – Busak postavio je SMB ojačan jedinicama Podveležaca.⁷⁰ Dijelom takav uspjeh možemo pripisati i tome što je 10. mtbr. oslabljena vojnim potencijalom, kao i napadom sa prednje, a tada i sa bočne strane.

Prema izvještajima komande HK-a, opisane su radnje od 16. juna 1992. Napad je otpočeo na pravcu – Mostar, Pijesci, Gubavica, Buna, Hodbina i Kifanj, kada je “cjelokupno stanovništvo muslimanske nacionalnosti” iz rejona Podveležja, Hodbine, Rabine i Blagaja pristupilo “zelenim beretkama i odmah su napali snage sa leđa”. Navedeno je kako su ti napadi bili očekivani, te se brzo reagovalo, a “zelene beretke blokirane” u rejonima Hodbine i Bune, dok su u rejonu Podveležja velike snage “zelenih beretki” pružile jak otpor.⁷¹ U gradu Mostaru, prema istom izvještaju, borbena gotovost 10. mtbr. narušena je “napuštanjem uređenih položaja na lijevoj obali Neretve i udarom u leđa zelenih beretki”.⁷² Takve radnje izazvale su, zbog “udara zelenih beretki s leđa”, revolt i nepovjerenje prema cjelokupnom bošnjačkom stanovništvu, što je izazvalo da se “masovno pale kuće

⁶⁷ Nožić je iznio podatak da su te jedinice bile naoružane od strane SDA, a nešto naoružanja došlo je i lično od Tihomira Mišića, komandanta 4. bojne HVO-a, nakon zahtjeva ljudi iz TO Podveležje. “Rat u Podveležju 1992.”, feljton, *Bošnjak*, br. 22, april 1996, 30.

⁶⁸ Safet Nožić, “Rat u Podveležju 1992.”, *Bošnjak*, br. 19/20, septembar/oktobar 1995, 14.

⁶⁹ Najveći dio te opreme preuzeo je HVO. “441. je uvijek prva”, *Bošnjak*, br. 13, mart/april 1995, 18.

⁷⁰ *Monografija 441. “S” mtbr. 1992-1995*, rukopis, pripremio Sudo Muharemović, komandant 441. smtbr. ARBiH.

⁷¹ AIIZ, Komanda Hercegovačkog korpusa, str. pov. br. 147-228, 16. juni 1992, *Izvještaj pukovnika Radovana Grubača Glavnom štabu Vojske Srpske Republike BiH*.

⁷² Mali broj boraca koji je ostao u 4/10. mtbr. skoro se sav osuo, a ljudstvo je pobeglo. I u 13. pmbr. primjetno je “bježanje sa položaja grupno”, pa i “cijelih jedinica”, što je otežalo “ionako tešku situaciju”. U “23. br. TO i 472. mtbr. stanje se stabiliziralo” i više nije tako masovno prisutno bježanje sa fronta. U rješavanju nastalih problema poslana je grupa starješina koja je pomagala Komandi 10. mtbr. u tim problemima. Isto.

po svim muslimanskim selima”. Pukovnik Grubač na kraju je iznio zaključak da jedinice Korpusa neće moći očuvati zaposjednuto liniju odbrane, te će u toku noći organizovano izvlačiti jedinice na naredne položaje.⁷³ Prema izvještaju komande HK-a od 17. juna “zelene beretke iz rejona Hodbine, Domanovića i Blagaja” u toku noći udaljile su se u nepoznatom pravcu, a “u rejonu Podveležja produžile su pružati otpor” uz istovremno povlačenje pravcem sela Šipovac – Miljanovići – put Zijemlja – Nevesinje, dok su “jedinice hrvatske vojske” vršile pregrupisanje snaga, snabdijevanje i evakuaciju.⁷⁴ Iz izvještaja je poznato da su jedinice HK-a nastavile “čišćenje Podveležnih sela od zelenih beretki”, te konsolidaciju odbrane, ukopavanje i organizaciju vatrengog sistema”.⁷⁵ U sukobima na Podveležju ubijen je načelnik štaba 10. mtbr. Tomislav Pušara. U rejonu Pucinih kuća, iznad puta koji vodi ka releju Velež, 16. juna 1992. naišao je na zasjedu.⁷⁶

Ovladavanje Podveležjem bilo je značajno sa vojnog aspekta, jer je tada proširena slobodna mostarska teritorija, a dobila se i velika strategijska prednost za oslobođanje Bijelog Polja. Snage HK-a našle su se u poluokruženju s mogućnošću potpunog odsijecanja pravcem Podveležje – Zijemlje. Veliki značaj bio je i da je iz potpunog okruženja oslobođeno između 4500 i 5000 stanovnika. Upadom u Nevesinjsko polje omogućeno je i izvlačenje stanovnika nevesinjskih sela koji su se tada krili u šumama Veleža. Organizovanom akcijom ljudi porijeklom iz Nevesinja od 17. do 22. juna preko Podveležja evakuisano je oko 2000 Bošnjaka Nevesinja.

Nakon ovladavanja Forticom utvrđena je linija Smajkići – Mahala – Memići, a borbe u Podveležju vodene su do 9. jula 1992. Od 16. juna do 9. jula taj plato je bio poprište teških borbi, sa većim brojem i civilnih i vojnih žrtava.⁷⁷ Intenzivne borbe vodile su se krajem juna u rejonu Patkovića, u Podveležju, kada su pripadnici HK-a pokušali povratiti izgubljene položaje u prethodnim akcijama.⁷⁸

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto, 17. juni 1992, *Izvještaj pukovnika Radovana Grubača Glavnom štabu Vojske Srpske Republike BiH*.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ U pratnji Pušare bio je Saša Indić, koji je također poginuo. Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 180.

⁷⁷ U tom periodu linija odbrane tri puta je pomjerana na štetu branilaca Mostara. Postoje i izjave onih koji tvrde da su linije pomjerane u periodima kada ih je držao HVO, te je 9. jula, uprkos pripremljenoj akciji, u kontranapadu od strane HK-a ista zauzela plato Podveležja na liniji Merdžan-glava – Svetigora – Šipovac – Patkovići – Smajkići – Ravnice – Busak – Čobanovo polje. *Monografija 441. "S" mtbr. 1992-1995*, rukopis, pripremio Sudo Muharemović, komandant 441. smtbr. ARBiH.

⁷⁸ AIIZ, Komanda Hercegovačkog korpusa, str. pov. br. 147-274, 3. juli 1992. 2, *Izvještaj pukovnika Radovana Grubača Glavnom štabu Vojske Srpske Republike BiH*.

Branitelji Mostara u oslobođilačkom zanosu stigli su na ulaz u Nevesinje. Ali tamo se odjedanput stalo,⁷⁹ te su se počeli gubiti položaji, a vojska povlačiti na rezervne položaje, bilježeći pri tome gubitke u ljudstvu i tehnički. Pašalić je “za povlačenje snaga ARBiH i HVO” rekao kako “nema pametnog objašnjenja”. Istakao je kako je predlagao zapovjedništvu HVO-a da tjeraju neprijatelja sve do Nevesinja, jer su imali mogućnosti. Međutim, na dostignutim položajima se stalo i dopustilo da se snage VSr RBiH utvrde, a položaji počnu gubiti.⁸⁰ Oslobođanje ostalih dijelova Republike Bosne i Hercegovine u dijelu Podveležja prema Nevesinju zaustavljen je. Takvim aktivnostima prethodili su intenzivni politički dogovori u Grudama i Trebinju između Bobana i Božidara Vučurevića.⁸¹

Stanje u zoni odgovornosti Hercegovačkog korpusa

Još u maju, nakon što su jedinice Hercegovačkog korpusa ovladale lijevom obalom Neretve, u izvještajima njihove komande zapažala se određena neorganizovanost unutar jedinica. Na sastanku političkih i vojnih čelnika istočne Hercegovine 11. maja predsjednik Skupštine Opštine Nevesinje Vukan Bratić iznio je aktuelne probleme

⁷⁹ Major Jasmin Jaganjac izjavio je kako je posrijedi bila “jedna čudna politička igra”, u kojoj su političke strukture Republike Hrvatske i HVO-a rekле: “Nama je dosta!” Mate Boban je tada rekao: “Mi smo svoje oslobodili, ne trebamo dalje, neka oslooba onaj čije je”. Nakon toga su počele svade i “raditi različite veze”, Grude, Trebinje...” *Rat u Mostaru, Izjava Jasmina Jaganjca*, drugi dio, Dokumentarni film, produkcija Federalna televizija Bosne i Hercegovine (FTV), 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=9IE5UgQ0rYM>, 3. april 2016.

⁸⁰ “Sukoba sa HVO neće biti, ne daj Bože”, *Domovina*, izvanstranačke novine bosansko-hercegovačkog zajedništva (intervju sa Arifom Pašalićem), 20. 10. 1992, broj 2, Zagreb, 10.

⁸¹ Boban je pozvao prvog čovjeka od autoriteta istočne Hercegovine – Vučurevića, predsjednika Opštine Trebinje i jednog od osnivača SDS-a. Vučurević je kasnije prepričavao dogovor oko razgraničenja u tom dijelu doline Neretve. Smatra kako nije imao pravo odbiti takvu ponudu, pogotovo što je bio moguć dogovor da zaustave ratne sukobe na tim prostorima. “On je meni iznio problem, a rat je problem. Da naš dogovor može donijeti veliku stvar, da se zaustavi rat, ali je to naglašavao između Hrvata i srpske strane, čemu sam se ja poradovao.” *Rat u Mostaru, Izjava Božidara Vučurevića, ratnog načelnika Trebinja*, drugi dio, Dokumentarni film, produkcija Federalna televizija Bosne i Hercegovine (FTV), 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=9IE5UgQ0rYM>; Aleksa Buha, ministar vanjskih poslova RS-a, svjedočio je o sličnim sastancima koje su imali sa političkim čelnicima HZ HB, a u vezi sa razgraničenjem teritorija na tom dijelu. U jednom je bilo riječi o linijama razgraničenja, a kao referencijalna tačka bila je Banovina Hrvatska iz 1939. godine. Pričao je da je svako vukao na svoju stranu i da više uzme, jer je prema podjeli granica išla tik iznad Nevesinja. Tada je odgovorio Bobanu: “Pa Bobane, ja se moram vratiti u Nevesinje, kako ću pred te ljude kad vi odozgo možete gađati svaku kuću. Može li se granica pomjeriti 5-6 kilometara prema Mostaru?” Odgovorio mu je: “Pa ko si ti da mi osporavaš ono što mi je kruna Karađorđevića dala 39-te.” Isto, *Izjava Alekse Buhe, bivšeg ministra vanjskih poslova RS-a*, drugi dio.

poput onoga da je u Nevesinju mobilisano 90% stanovništva, ali da “nisu mobilisane izbjeglice” i kako “ne funkcionišu pravna država i sud”, te kako “nema opreme niti odijela za borce”. Bratić je izvijestio kako na Slipčićima kod aerodroma nema pojačanja, a “Bilećani su svi pobjegli”. Veliki je broj onih koji bježe sa rezervnih dijelova, a “civilna milicija ne može da to rješava”.⁸² Na istom sastanku izvijestilo se da je na Mostar upućeno jedva 250 vojnika. Zbog takvih problema Perišić je tražio od Karadžića da dovedu u Hercegovinu generala Mladića, radi pomoći održanju stanja na frontu i radi formiranja vlasti i slično.⁸³ Branko Simić svjedočio je da nevesinjskim ulicama šeta hiljadu boraca u uniformi, a “samo 150 boraca čisti Mostar”, predloživši da se iskoristi “pasivnost muslimanskog naroda” i da rat vode kvalifikovani ljudi, poput Mladića, moleći da ih posjeti u dolini Neretve. Tvrđio je kako tamo nema boraca ni profesionalnih oficira, te da su amateri za rat, skloni profiterstvu.⁸⁴ Na sastancima se informisalo i o organizovanoj pljački Mostara.⁸⁵ Nedostatak ljudstva, problem oficirskog kadra,⁸⁶ nejedinstven sistem odbrane te slab sistem veza bile su osnovne manjkavosti jedinica u sastavu HK-a u dolini Neretve. S druge strane, blizina SRJ za Srbe iz Hercegovine pokazala se velikim nedostatkom.⁸⁷

Iz dokumenata komande HK-a iz juna primjetno je veliko bjekstvo sa položaja 10. mtbr. i masovno napuštanje njenih pripadnika iz doline Neretve pod izgovorom “da nemaju šta braniti”. Usprkos tome, intenzivno se radilo na sredovanju borbenog rasporeda na linijama, gdje su se neposredno angažovale starješine komande HK-a i brigada, u veoma otežanim okolnostima “iskrslih problema”.

⁸² ICTY, Dnevnik R. Mladića, br. 0668-2993-0668-3195, 294-295, *Jutarnji raport komandanta 11. maj 1992.* 296-297.

⁸³ Perišić je izjavio kako je ponosan što su uspjeli “nadmašiti ustaše na svim nivoima”. Isto, 300-302.

⁸⁴ Isto, 302-303. Na hercegovačkom frontu je oko 12000 pod oružjem. Kao rješenje problema predlaže se preuzimanje i transformacija komandi i jedinica, te da se što prije na raspolaganje stave sve starješine Srbija, koji su rođeni na prostoru Bosne i Hercegovine. General Strugar ističe da na području Hercegovine nema ko politički vodi te ljude, kao i da ima dio lopova koji su se postavili prema narodu liderski, te bi bilo dobro da tamo idu i penzionisani generali, poput Blagoja Adžića, Milana Bjelogrlića, kako bi riješili situaciju. Navodi se kako na tom prostoru “nema intelig” (vjer. inteligentnih). Kao rješenje predložena je opća mobilizacija i da se mobilišu i žene, a potrebno je pomoći i stavovima i materijalnim mjerama. Upozorenje je da ukoliko se to ne uradi, front će pući, a ako pukne kod Mostara i u Dalmaciji, pribavljaju se da je “neprijatelj” na Drini. ICTY, Dnevnik R. Mladića, br. 0668-2993-0668-3195, 323-329, *Izveštaj 14. maja 1992.*

⁸⁵ Isto, 303.

⁸⁶ Personalne promjene na čelu jedinica dogodile su se neposredno pred početak operacije, tako da je novopostavljenim komandantima ostalo vrlo malo vremena da sagledaju sve aspekte daljeg izvođenja djelovanja. Z. Janjić, *Nevesinjska brigada u ratu 1992-1995*, 138.

⁸⁷ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 197-198, *Sastanak sa političkim aktivom Hercegovine 21. juni 1992.*

Stanje u zoni djelovanja 472. brigade (Trebinjske) i 23. brigade (Bileće) bilo je stabilnije, uglavnom su se djelovanja izvodila uz podršku sa jedne i sa druge strane.⁸⁸ Kod vojnika koji su napuštali front prisutan je bio pad morala, a pri odlasku širili su razne dezinformacije, poput onih da su ih “oficiri izdali” i da su na frontu bez smjene tri mjeseca i više. Pored toga, komanda HK-a poduzimala je niz mjera za stabilizaciju odbrane i mobilizaciju cjelokupnog odbjeglog ljudstva.⁸⁹

Pukovnik Grubač na sastanku 4. juna u Bileći informisao je Mladića o problemu odmetništva i deserterstva.⁹⁰ Informisao ga je i o dolasku 79 vojnika iz Srbije.⁹¹ Na sastanku sa političkim i vojnim čelnicima Hercegovine, 21. juna, pukovnik Kovačević⁹² informisao je o tome kako kruži informacija da su Karadžić i Mladić prodali dolinu Neretve.⁹³ Karadžić je smatrao kako one koji šire takve glasine i priče o izdaji i prodaji i u miru treba sankcionisati, a u ratu strijeljati (“mora se drastično kažnjavati svaka izdaja”), te je rekao da 17% Hrvata iz Bosne i Hercegovine za to vrijeme “ostvaruje svoju državu u BiH pred našim očima”.⁹⁴ Na kasnijem sastanku srpskih političkih čelnika “upozorio” je kako je potrebno čitati signale koje čini Boban, a to je zaokružena Banovina, odnosno Herceg-Bosna, te predlaže da bi bilo dobro da ih “bacimo preko Save i Neretve”.⁹⁵

Pukovnik Novica Gušić, komandant 13. pmtbr., na jednom od kasnijih sastanaka također je svjedočio o pričama o prodaji i izdaji doline Neretve, informišući da je kružila vijest kako je “dolina Neretve prodata za 4 i po miliona DEM”.

⁸⁸ AIIZ, Komanda Hercegovačkog korpusa, str. pov. br. 147-222, Glavnom štabu Vojske srpske Republike BiH, 13. juni 1992, *Izveštaj*. Komanda izvještava da se veliki broj izbjeglica iz doline Neretve nalazi u općini Nevesinje.

⁸⁹ Grubač je kao hitno naveo da se mora donijeti zakonska mjera protiv izvršilaca i nosilaca negativnih pojava, jer se rat ne može voditi sa ljudima koji napuštaju front u najkritičnijim situacijama. Isto.

⁹⁰ Naveo je da su problem i komandiri četa i bataljona, kojih nema, te problem mobilizacije, gdje vojnik “dođe dan-dva i pobegne”. ICTY, Dnevnik R. Mladića, 67-68, *Sastanak sa pukovnikom Grubačem 4. juna 1992 u Bileći*.

⁹¹ Isto.

⁹² U izvoru se ne navodi ime, već samo prezime “pukovnika”. S obzirom da je u to vrijeme pomoćnik komandanta 13. pmtbr. za pozadinu bio potpukovnik Dobrislav Kovačević, postoji vjerovatnoća da se radilo o njemu.

⁹³ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 194, *Sastanak sa političkim aktivom Hercegovine 21. juni 1992, Izjava pukovnika Kovačevića*.

⁹⁴ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 194, *Sastanak sa političkim aktivom Hercegovine 21. juni 1992, Izjava predsjednika Radovana Karadžića*.

⁹⁵ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 310, *Sastanak sa Karadžićem, Krajišnikom, Koljevićem i dr.*, 10. juli 1992.

Smatrao je da je mnogo negativnog uticaja imala crkva, te finansijski poslovi u kojima je sudjelovao vladika. Istakao je kako je 7. juna, nakon napada na HK u Klepcima i Tasovčićima, Branko Simić proizveo paniku, rekavši kako nadiru snaže jačine “2 000 ustaša”, što je dovelo do postepenog povlačenja jedinica prema Dubavskoj visoravni, a do 10. juna 1992. do izvlačenja do Čobanovog polja.⁹⁶ Zanimljivo je podsjetiti da je upravo Simić jedan od aktera dogovora u Gracu!

U vrijeme operacije evidentna je pomoć u naoružanju i učešće vojnih formacija iz SRJ, kao i iz Niša i Pančeva, a angažovani su i plaćenici i profesionalni vojnici.⁹⁷ Komandiri su uglavnom bili iz SRJ, rijetki iz Bosne i Hercegovine.⁹⁸ Za vojne aktivnosti u području Mostara organizovan je bio i prijevoz raketa 128 mm tipa “oganj”, iz skladišta Brezovik (Nikšić) u Bileću. Rakete su stigle iz Vojne fabrike Krušik (Valjevo)⁹⁹ i namijenjene su Hercegovačkom korpusu.

Zaključak

Operacija “Čagalj” je operacija Hrvatske vojske pod komandom generala Janka Bobetka. Odnosila se na formiranje povoljnih operativnih uvjeta za završnu operaciju na Južnom vojištu, koja je podrazumijevala potpuno istjerivanje neprijatelja sa teritorije HZ HB, u granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine, izbjeganje na Prevlaku, deblokiranje Dubrovnika i oslobođanje okupiranog područja u njegovom okruženju. U sklopu operacije od primarnog značaja bilo je ovladavanje gradom Mostarom i cijelokupnom mostarskom općinom, Stocem i Blagajem, koji su u maju 1992. bili zaposjednuti od strane JNA, odnosno VSr RBiH, a potom olako izgubljeni juna 1992. godine.

⁹⁶ ICTY, Dnevnik R. Mladića, 94-97, *Sastanak sa pukovnikom Novicom Gušićem 21. decembar 1993. u Nevesinju*.

⁹⁷ Fond za humanitarno pravo, dokumentovanje i pamćenje, Transkripti sa suđenja Slobodanu Miloševiću, 11. juni 2003, *Svedočenje svedoka C-017*; “Uništena dva neprijateljska tenka”, *Oslobodenje*, br. 15819, 4. juli 1992, 3; “Angažovani strani plaćenici”, *Oslobodenje*, br. 15829, 14. juli 1992, 3; ICTY, Dnevnik R. Mladića, 375, *Razgovor sa Gavrilom Kukićem-Crnim*, 27. juli 1992.

⁹⁸ Major Branko Filipović iz Aranđelovca, zamjenik Lalevića, Nikola Vukobrat, potpukovnik iz Sanskog Mosta, major Đorđe Topuzović iz Šapca, Ljubiša Đorđević iz Valjeva, Bogdan Petrović, zastavnik iz Petrovca na Mlavi, Milan Marković, kapetan iz Čajniča, Milenko Todorović, kapetan iz Priboja na Limu, Ilija Malešević, kapetan iz Rudog i dr. AIIZ, inv. br. 2-2130, Prilozi br. 3, 4, 5, 6 i 7.

⁹⁹ AIIZ, Komanda Hercegovačkog korpusa, str. pov. br. 147-274, 3. juli 1992. 2, *Izvještaj pukovnika Radovana Grubača Glavnog štabu Vojske Srpske Republike BiH*.

THE MILITARY OPERATION “CAGALJ” AND EVENTS IN THE AREA OF MOSTAR IN JUNE 1992

Summary

The operation “Cagalj” is the operation of the Croatian Army under the command of General Janko Bobetko. It involved the establishment of favorable operating conditions for the final operation on its South battlefield, which meant the complete extermination of the enemy from the territory of the Croatian community-Herzeg Bosna, within the borders of Autonomous Banovina of Croatia from 1939, the outbreak at Prevlaka, the unblocking of Dubrovnik and the liberation of the occupied area in its surroundings. As part of the operation, the most important was to take over the entire Mostar municipality along with Stolac and Blagaj, which were occupied in May 1992 by YNA and the Army of Serbian Republic (ASR) of Bosnia and Herzegovina and then easily lost in June 1992.